

Kva tenkte han om dialekta?

s. 22

SPRÅKNYTT

UTGITT AV SPRÅKRÅDET

42. ÅRGANG 3/2014

- Intervju med Tor Guttu, s. 6
- Lingvistiske landskap, s. 18
- Klarspråk i Nav, s. 28
- Å falle av ein hest på teiknspråk, s. 32

Språkrådet

Kjære lesar!

Hvilke språk har du hørt, snakket, lest og skrevet i dag? Og hvilke har ropt ut mot deg fra et butikkskilt eller ti? Svaret kan si mye om språkkunnskapen din og språkholdningene dine.

Skolen gjør et betydningsfullt arbeid for at barn og unge skal få møte og lære ulike språk og språkvarianter, og viktige spørsmål settes stadig under debatt. Når og i hvilket omfang skal elevene begynne med engelsk, med andre fremmedspråk, med side-mål? Når og hvordan skal de prøves i språkkunnskapene sine i form av eksamen eller andre vurderingstyper?

Men mye av grunnlaget for språklæringen finner vi bokstavelig talt andre steder. Hvor mye eksponeres elevene for ulike språk, målformer og dialekter i løpet av skolegangen – *utenfor* klasserommet? Mange norske skoleelever har i dag en imponerende beherskelse av visse sjangrer av muntlig engelsk, fordi engelsk dominerer i nettsamfunnene og på nett-TV-kanalene som utgjør elevenes språklige fritidslandskap. Tilsvarende må en elev som skal

bli dyktig i kvensk, sørsamisk eller norsk tegnspråk, få møte språket i ulike meningsfylte sammenhenger, og ikke bare på skolen. Også elever som foretrekker nynorsk, har en stor utfordring hvis nynorsken er lite å se i lokalmiljøet.

For nettopp å bidra til at nynorsken skal være synlig, har vi blant annet regler for målbruk i staten og i NRK. I dette nummeret av Språknytt kan du lære om en undersøkelse på et språkbruksområde som ikke er lovregulert, nemlig butikkskilt og andre språklige uttrykk i gatebildet. Det viser seg at bruken av engelsk, bokmål, nynorsk og lokal dialekt på skilt varierer fra sted til sted. Mye tyder dessuten på at de språkene du ofte ser og hører rundt deg, er dem du har en tendens til å synes godt om.

Ellers har vi stoff om både klart språk og mat og mye annet. God lesning!

INNHALD 3/2014

AKTUELT

- 6 Intervjuet
- 10 Undervisning på engelsk
– sett fra kateteret
- 14 Bli med på Språkdagen 2014!
- 17 Språkbrukaren

INNSIKT

- 18 Lingvistiske landskap
- 22 Alf Prøysen – stolt dialektbrukar?
- 25 Fruktig nytelse
- 28 Å ikke se språket for bare ord
- 32 Å falle av en hest

Har du eit spørsmål, kan du sende ein e-post til sporsmal@sprakradet.no.

Spørsmål: Jeg mener at man ikke kan si *Kunne du tenke deg å finne på noe?* fordi man da refererer til en tidligere tilstand (*kunne*), og at den riktige måten å si det på er *Kan du tenke deg å finne på noe?* fordi denne formen er i nåtid. Stemmer det?

Svar: Det er i noen tilfeller mulig å bruke preteritum av verb for å uttrykke noe som kan skje nå eller i nær fremtid, for eksempel ved såkalt emotive utsagn (*Dette smakte godt sagt under måltidet*) eller ved at man ønsker å uttrykke noe mer forsiktig, høflig eller lignende, slik som i ditt eksempel.

På tysk og andre språk bruker man da verbmodusen konjunktiv (markert med endelser og omlyd). På norsk bruker vi i stedet tidsforskyvning fra presens til preteritum.

Med andre ord er det kurant å si *Kunne du tenke deg å finne på noe?* om noe som ikke allerede har funnet sted.

Spørsmål: Er det *hen* eller *hin* som bør brukast som eit kjønnsnøytralt pronomen?

Svar: Både i Noreg og i andre land har det vorte teke til orde for at det bør finnast eit kjønnsnøytralt personleg pronomen, og *hen* er teke i bruk av og for personar som korkje kjenner seg som ho eller han. I Sverige har *hen* fått så stor utbreiing at *Svenska Akademiens ordlista* kjem til å ta ordet inn i neste

utgåve i begge tydingane.

På norsk har vi sett formene *hin* og *hen*. Språkrådet meiner at av dei to er *hen* best, sidan *hin* allereie er eit etablert ord, mellom anna i tydinga 'den andre; den førre'. *Hin* kan dessutan gje uheldige assosiasjonar til *hinmannen*.

Språkrådet ser to tydingar eller bruksområde for *hen*: *Hen* kan visa til ein person som ikkje kjenner seg som han eller ho: «Hen heiter Esben Esther.» Språkrådet har ingenting imot at *hen* blir brukt på denne måten. Generelt meiner me at me skal ta omsyn til dei me snakkar/ skriv med eller om.

Hen kan òg brukast som eit alternativ til *han* eller *ho* eller *vedkommande* (eller *den*): «Det skal veljast ein leiar. Hen skal ha ansvaret for ...» *Hen* er lite brukt på denne måten.

Spørsmål: Hva er bakgrunnen for at en del nordmenn bruker det arabiske ordet *jalla*, og hva betyr det egentlig?

Svar: På arabisk betyr *jalla* enten 'skynd deg, la oss gå' eller 'O Gud'.

I *Nyord i norsk* fra 2012 er *jalla* tatt med og har fått merknaden «substantiv, adjektiv (ofte i sammensetninger)». Det tidligste belegget er fra 1982: «Jalla er et av de mest brukte ordene blant norske FN-soldater i Libanon. I svært mange ordsammensetninger brukes 'jalla' som førsteledd. Det kan dreie seg om jalla-mage, jalla-kjøring,

jalla-penger ... osv. I de fleste sammenhenger brukes ikke 'jalla' negativt eller diskriminerende, bare forklarende om at det er snakk om en lokal sak, ikke en norsk eller internasjonal. Når uttrykket 'helt jalla' brukes, blir det kanskje mer nedsettende.»

Fra slutten av 80-årene ble *jalla* mye brukt blant soldater som avtjente verneplikten i Finnmark. Det ble brukt slik

Nyord i norsk viser, men var utviklet til noe rendyrket negativt, gjerne noe smakløst, uten referanse til livet i Libanon.

Jallatjeneste eller noe annet som var *jalla*, innebar psykisk eller fysisk belastning av et eller annet slag. Vi vet ikke om det da ble brukt om 'dårlig kvalitet' også, eller om det er noe som har kommet til senere.

Verbet *jalla* står i *Kebabnorsk ordbok* fra 2005. Ifølge ordboka ser det ut til at det kom inn i byungdomsslangen fra ca. 1995. Ordet brukes for *kom igjen*, *fort deg*, slik det brukes på

arabisk. Det brukes alene eller i setninger, for eksempel *Jalla, la oss dra*.

Spørsmål: Hva kalles den pinnen som vi bruker i butikken for å skille varene våre fra varene til neste kunde?

Svar: Ordet *skillepinne* brukes en god del. Dette er en nokså ny bruk

av ordet. Går vi litt lenger tilbake, ser vi at det lenge har vært brukt i veving om en pinne som en legger inn for å skille mellom to lag av rennings-tråder i en vev. Ordet er selvsøklende, det er en pinne som brukes til å skille noe, og både vevbetydningen og butikkbetydningen vil nok kunne forstås ut fra sammenhengen.

Det brukes også andre navn på skillepinnen i butikken, for eksempel *vareskiller*, *kundeskiller* og *køpinne*.

Foto: Berit Roald / NTB Scenpix

Når eit ord er ført opp i denne spalta, tyder det berre at vi har registrert at det er i bruk. Det tyder ikkje at Språkrådet går god for ordet. Dersom vi rår til eller rår frå å bruke eit ord, vil vi nemne det uttrykkjeleg.

bunadssluse Flyplass åpner bunadssluse til 17. mai. Norges største flyplass åpner en egen sluse i sikkerhetskontrollen for dem som reiser i festdrakt på nasjonaldagen. – Det gjelder kun for dem som har på bunaden, og det er overraskende mange. På den måten fjerner man en flaskehals og opprettholder en god flyt gjennom sikkerhetskontrollen for alle reisende, sier Westher Andersen [medieansvarlig ved Oslo lufthavn].

nrk.no 8.5.2014

eksosost/eksosskinke Ikke ante jeg at det var eksos-ost jeg hadde putta i handlekurven noen dager tidligere. Eksos-ost som hadde reist over 2000 kilometer før den havna i mitt kjøleskap. For osten som er produsert i Tyskland, er laget på melk fra Norge. Det er derfor den er så billig. Da slipper den nemlig å betale toll. [...] Det må bli slutt på at det er lønnsomt å sende serranoskinka Spania-Norge-Spania-Norge [...] før vi setter tennene i den. Sånt blir det eksos-skinke av.

nrk.no/ytring 20.3.2014

Foto: Berit Roald / NTB Scanpix

handlerisme Hils på Forholdismens storebror – Handlerismen. Trodde vi at forholdismen var det vanligste ugresset i den norske språkflora, bør vi muligens tro om igjen. Du ser og hører det nær sagt overalt: «Dette handler om ytringsfrihet,» kan politikeren slå fast i nyhetssendingen. «Jula handler om familie og lys i mørket,» kan en ettertenksom artikkelforfatter fortelle oss. [...] Hvorfor og hvordan kan begrepet «handler om» spre seg så langt, og dominere så kraftig, som det gjør i våre dager?

verdidibatt.no 5.6.2014

fossildrosje Frp vil ikke ha fossildrosjer. Høyres landsmøte vedtok tidligere denne måneden at partiet vil forby nye bensin- og dieseldrosjer i norske storbyer fra neste år. Samferdselsdepartementet, som styres av Fremskrittspartiet, slår fast at dette er uaktuelt.

NTB 19.5.2014

heklemekling NHO-sjef lei av heklemekling. NHO-sjef Kristin Skogen Lund har vært ærlig om hva som skjedde under meklingen. – En gjeng med folk satt og hekla og så på hverandre i mange dager. Først like før meklingsfristen, begynte det å skje noe. [...] Det ble som en «flinkest til å holde seg våken-konkurransen».

VG 11.4.2014

Ordskrivaren

■ ERLEND LØNNUM

Om du i dei siste førti åra har slått opp i ei ordbok, er det ikkje usannsynleg at Tor Guttu har hatt eit ord med i oppslaget. Han er nemleg leksikograf – ein av dei som samlar nye og gamle ord frå A til Å og set dei inn i ein samanheng.

Leksikografi handlar om det å lage leksikon i den opphavlege tydinga av ordet: ordbøker. Er leksikografi gresk for deg, har du heilt rett, for på gresk tyder *lexis* 'ord' og *graphein* 'skrive' – i

alle fall om ein skal tru Tor Guttu og hans *Norsk Ordbok med 1000 illustrasjoner* og *Norsk Riksmålsordbok*. Og det er det all grunn til, for det er ikkje mange her til lands som veit meir om

orda våre enn han. Så blei han då også heidra med Kongens fortenestmedalje tidlegare i år.

Ordbøker opp og i mente

– Eg har alltid hatt ein trong til å utforske vårt næraste medium for kommunikasjon: språk. Og det har laga seg slik at eg har fått høve til å drive med språkarbeid, først og fremst med ord, seier Guttu.

Han har i ei årrekke redigert nokre av dei viktigaste ordlistene og ordbøkene for bokmål/riksmål, som *Riksmålsordboken*, *Norsk rettskrivningsordbok*, *Norsk rimleksikon* og *Norsk illustrert ordbok*. Krona på verket set han i desse tider med *Det Norske Akademis Store Ordbok* (NAOB), ei modernisert og utvida vidareføring av *Norsk Riksmålsordbok* (NRO), som kom ut i fire band mellom 1937 og 1957 og med to tilleggsband i 1995.

NAOB blir publisert som nettutgåve om tre år, i regi av Kunnskapsforlaget

nye fenomen. Hovudoppslagsorda, definisjonane og dei sjølv laga ordbruksdøma skriv vi på moderat bokmål. Vi viser til hovudoppslaga frå andre former, både normerte og unormerte, som det er grunn til å ha med. Dessutan gir vi berre dei moderate bøyingsformene, forklarar hovudredaktøren.

– Vi gir opplysning om uttale ved alle usamansette ord, og det er langt meir enn i NRO. Ordbokkomiteen i Det Norske Akademi drøfter ord som ikkje står i uttaleordbøkene til Berulfsen og Vanvik, og som ikkje har uttaleopplýsning i NRO. Det same gjeld ord der det ikkje er samsvar mellom dei tre verka. Vi meiner vi er på trygg grunn når både sørlandsk, sørvestlandsk, trøndersk og austlandsk standarduttale kjem til orde i komiteen.

NAOB er i det heile godt forspent med ekspertar når dei kvalitetssikrar dei mange tusen ordbokartiklane. Ved sida av sjølv redaktørane, som er nordistar, germanistar, romanistar og realistar, har redaksjonen god tilgang til

● ● TOR GUTTU

Tor Guttu er leksikograf og språkvetar og har vore redaktør for fleire norske ordbøker. Han er no hovudredaktør for *Det Norske Akademis Store Ordbok* (NAOB).

● ● «Nyord er verdifulle i kartlegginga av det norske språket.»

og Det Norske Akademi for Språk og Litteratur. Det er førebels uvisst om det òg kjem ei papirutgåve. Guttu har vore med i prosjektet på full tid frå 2006, då han nettopp hadde pensjonert seg frå stillinga ved Universitetet i Oslo.

– Vi oppdaterer, reviderer og supplerer *Norsk Riksmålsordbok* i vid forstand. Vi føyer til nye tydingar der dei høyrer heime, og skriv nye artiklar om

ekspertise utanfor «huset», særleg hos medlemene i Akademiet, på fagfelt som jus, idéhistorie, politikk, journalistikk, litteraturvitskap og klassisk filologi.

Nyord og nybruk

Nye ord og uttrykk og ord med ny tyding har ein særskild plass i ordbokarbeidet. I løpet av året samlar NAOB

inn symbolske 2014 nyord, ved hjelp av dugnadsånda til eit språkinteressert publikum. Blant ordbokdebutantane er ord som *aleinetid* og *innestemme*, *ekstremvêr* og *pappapermisjon*, *nett-brett* og *skjermdump*.

– Det er alltid interessant med nyord og nye bruksområde. I kartlegginga av det norske språket er det verdifullt å følgje med på slike endringar. Men det er nesten så vi har for mange ord å velje mellom, seier Guttu, som var medredaktør for ordboka *Nyord i norsk* frå 2012.

● «Eg er gjerne litt folkeleg når eg vel kva for ord som skal med og ikkje.»

Guttu har også tidlegare sysla med nyord, då han tok til orde for å inkludere oppimot 900 nyvinningar i redigeringa av *Riksmålsordboken* i tida rundt 1970. Forslag som *baluba*, *ep-lenikkens*, *lårhøne* og *premieidiot* blei riktig nok ikkje tatt med den gongen, men dei har nok modna, for vi finn dei i *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* i dag.

– Eg er ikkje så streng når det gjeld ordtilfanget i ordbøkene, snarare litt folkeleg, for vi kan seie noko om kva vi meiner om ordet, om det er «uheldig», «nedsettende», «muntlig», «dialektalt» eller anna. Eg vil ha ei fast og tradisjonell norm for rettskriving og bøyning i normalstilen, seier ordbokforfattaren.

Litterær forankring

NRO er ei litterær ordbok, og det blir også NAOB. Redaktørane har stor hjelp av Nasjonalbibliotekets bokhylla.no og Leksikografisk bokmålskorpus på Universitetet i Oslo. Dei dreg i tillegg

inn andre kjelder, først og fremst dei store databasane med avisspråk.

– Vi skulle gjerne hatt betre tid til å leite fram døme frå moderne skjønnlitteratur. Ikkje det at sjølv tydinga av orda, og bruksmåten, alltid har endra seg så mykje på eit par generasjonar. Det gjeld meir det ein kan kalle «verda»: miljøet og samanhengen som dømet syner, fortel Guttu.

– Vi er varsame med å stryke noko frå NRO. Det kan vere eit og anna ein-skilddøme, det som fagfolk kallar *hapax legomenon*, ord som tvillaust har

vore brukt berre ein gong. Det er med ein del slike ord frå Henrik Wergeland. Dei er i regelen merkte «poetisk» eller «sjelden», og ingen ville finne på å leite etter dei eller bruke dei om att. Men dei får oftast bli ståande.

Arbeidsam forenkling

I ordbokkrinsar har ein gjerne blitt kritisert om ein tyr til Google for å finne ut kor mykje brukte ord er. Men Guttu og co. har stor nytte av søkjetenestene.

– Vi har stått på vårt, for det er så mykje lettare å google seg fram til svara, så lenge ein tar resultatata med ei klype salt og brukar sunn fornuft, for ein finn sjølv sagt mykje rart òg. Nettsøking er uansett ein relevant metode i arbeidet vårt. Då kan ein mellom anna sjå at det er mange ord som ikkje er så utryddingstrua som mange vil ha det til. Skriveglade private nettskrivarar nyttar til dømes litterære ord og vendingar som dei kan ha frå vekeblad og annan kiosklitteratur. Slike ord dør altså ikkje så brått. Så utviklinga går

«Språkutviklinga går langsamare enn ein skulle tru.»

langsamare enn ein skulle tru, vedgår Guttu.

Ei forenkling av anna slag gjeld strukturen i ordboka. Der NRO opererer med opptil seks-sju tydingsnivå, delte inn i romartal, arabiske tal og store og små bokstavar, har NAOB vedtatt å halde seg til tre nivå.

– Vi må omkalfatre og samanfatte ein del av artiklane. Stort sett går det greitt, men dei artiklane som går over sju-åtte sider, blir det mykje arbeid med. Men vi skal klare det òg, lover Guttu.

Tidkrevjande er også forklaringane på opphavet til alle orda: etymologien.

– Det blir meir etymologi i NAOB enn i NRO, både for heimlege ord og framandord. I motsetning til i NRO opplyser vi om den norrøne forma til alle heimeord som kjem direkte frå norrønt. Og vi er omhyggjelege med å fortelje kva som kjem av austnordisk

det er ein god marknad for bøker om språk, og då særskilt for dei som handlar om overflata av språka og ikkje berre om grammatikk og syntaks. Det er ikkje minst suksessen *Norsk etymologisk ordbok* eit døme på, seier Guttu.

Eigentleg ønskte han å bli musikkforskar, men så lytta han til professor Trygve Knudsen, som lokka med at ein kandidat med norsk språkleg hovudfag «er verd sin vekt i gull». Og etter det gjekk det av seg sjølv. Han skreiv så hovudfagsoppgåve om preposisjonar i dagboka til historikaren Absalon Pedersson Beyer, og det viste seg å bli starten på ein innhaldsrik ordbokkarriere.

– Eg hugsar godt at eg studerte grundig dei tunge artiklane om preposisjonar i *Ordbog over det danske Sprog* og *Norsk Riksmålsordbok*. Det blei den første utdanninga mi i leksikografi. Då eg var ferdig utdanna i 1964, dukka det

«Det er heilt framifrå at det er ein god marknad for språkbøker.»

påverknad, altså dansk, for det må med i ei så grundig ordbok som NAOB. Vi er derimot ikkje så ambisiøse som vi var i byrjinga, for det tar mykje tid å redigere etymologiar, særleg reint teknisk, fortel Guttu.

Kvifor ordbøker?

– Eg har alltid interessert meg for kvar orda våre kjem frå, kva dei tyder, korleis ein bøyer dei, og ikkje minst korleis ein brukar dei. Og då har ordbøker lege hjartet mitt nærare enn grammatikkar. Det er difor heilt framifrå at

opp noko så uvanleg som i ei fast stilling ved Det norske litterære ordboksverk. Og den stillinga fikk eg, minnest Guttu, idet han siterer Herman Wilkenvey for å få fram kor tilfeldige og gledelege ting kan vere i livet: «Jeg er skyllet inn i verden av en solflom, det er saken!»

Og nettopp *solflom* finn ein i NRO, «(mest litt.) flom av sollys», med døme frå forteljningane til Hans Aanrud. Så får vi sjå om leksikografane i NAOB lét ordet lyse opp også i det nye verket, når den tida kjem.

Undervisning på engelsk – sett fra kateteret

■ DAG F. SIMONSEN

Det undervises stadig mer på engelsk ved norske universiteter og høyskoler. Hvordan opplever undervisningspersonell denne situasjonen? Det ser ut til at de som underviser på engelsk, har et mer positivt syn på slik undervisning enn de som ikke gjør det.

Ved årsskiftet utførte TNS Gallup en meningsmåling for Språkrådet blant ansatte med undervisningsansvar ved norske høyere læresteder. Det kom inn 545 svar fra 258 institutter ved universiteter og høyskoler. Besvarelsene var jevnt fordelt mellom ansatte med naturvitenskapelig, samfunnsvitenskapelig og humanistisk fagbakgrunn. Målingen var ingen vitenskapelig undersøkelse, men noen av resultatene er så interessante at de fortjener oppmerksomhet.

Lite kunnskap om språkpolitikk

Målingen inneholdt et par spørsmål om språkpolitikk. I språkmeldingen *Mål og mening* er det lagt til grunn at universiteter og høyskoler utarbeider egne språkstrategier. Universitets- og høyskolerådet har anbefalt det samme og uttalt at strategiene skal sikre «parallellspråklighet, dvs. norsk som nasjonalt fagspråk og engelsk som internasjonalt fagspråk».

Det viste seg at bare to av ti universitets- og høyskolelærere kjente uttrykket *parallellspråklighet*, mens vel en fjerdedel kunne si om institusjonen deres hadde et eget språkpolitisk dokument i tråd med språkmeldingen.

Undervisning på engelsk

På spørsmålet «Har du undervist på engelsk de siste to årene?» svarte 59 % ja og 41 % nei. Av dem som hadde undervist på engelsk, mente 54 % at fagstoffet ble formidlet bedre eller mye bedre med norsk som undervisningsspråk, mens 14 % mente at det var bedre eller mye bedre med engelsk. Hele 23 % i aldersgruppa 25–44 år og 48 % av underviserne med en annen språkbakgrunn enn norsk mente at formidlingen av fagstoff blir noe bedre eller mye bedre med engelsk.

På spørsmål om studentene får god nok innføring i faget hvis de undervises på engelsk, svarte 33 % nei, 37 % ja og 30 % vet ikke. Av dem som hadde undervist på engelsk, var det hele 52 % som sa ja og 29 % nei. Blant dem som ikke hadde undervist på engelsk, svarte kun 15 % ja, 38 % nei og 46 % vet ikke. Det ser altså ut til at erfaring eller manglende erfaring med slik undervisning har stor betydning for hva en tenker om dette.

Egen språkkompetanse

I alt 73 % mente at de hadde bra eller svært bra generell kompetanse i engelsk. Bare 6 % vurderte sin egen kompetanse

Én av tre undervisere mener at studentene ikke får god nok innføring i faget hvis de undervises på engelsk.

som dårlig eller svært dårlig, mens 21 % svarte verken dårlig eller bra.

Menn vurderte sin egen kompetanse høyere enn kvinner, yngre vurderte sin kompetanse høyere enn eldre, lærere med en annen språkbakgrunn enn norsk vurderte sin kompetanse høyere enn lærere med norsk språkbakgrunn, og de som underviser i naturvitenskapelige fag, lå over dem som underviser i samfunnsvitenskapelige og humanistiske fag.

Av dem som hadde undervist på engelsk de to siste årene, mente hele 83 % at de hadde bra eller svært bra kompetanse i språket, mens det samme bare gjaldt 58 % av dem som ikke hadde undervist på engelsk. Samtidig ser en at det er flere med høy enn med middels eller lav vurdering av sin egen engelskkompetanse som faktisk har undervist på engelsk.

Deltakerne i målingen ble også spurt om de savner visse konkrete tiltak som kunne forbedret studentenes tilegnelse av fagstoffet. Her svarte 50 % kurs i akademisk skriving (det var ikke nevnt noe om hvilket språk i spørsmålet), mens 44 % svarte flere praktiske øvinger og

26 % tilgjengelige databaser med fagterminologi. Bare en mindre gruppe nevnte alternativet mer pensum på norsk.

«Engelskpositive» svar

Det er interessant at erfaring med å undervise på engelsk går sammen med visse svar på andre spørsmål. Både i synet på om innføringen i faget blir god nok med engelsk, i vurderingen av egen engelskkompetanse og i vurderingen av gjennomsnittsstudentens kompetanse ser det ut til at slik undervisning henger sammen med «engelskpositive» snarere enn negative svar.

Overraskende få kjenner til det sentrale begrepet parallellspråklighet, og det er betydelig mangel på kunnskap om gjeldende språkpolitikk i universitets- og høyskolesektoren. Her vil det forhåpentlig skje endringer etter at Språkrådet i oktober i år har arrangert et strategiseminar om disse temaene sammen med Universitets- og høyskolerådet.

.....

Dag F. Simonsen er seniorrådgiver i Språkrådet.

Lærebøker i kvensk

Nå foreligger de første lærebøkene i kvensk for grunnskolen. *Minun kieli – Minun aaret* av Agnes Eriksen er de første i en serie som skal dekke hele barnetrinnet. Det er foreløpig laget både lærebok og arbeidsbok for 3.–4. klasse og 4.–5. klasse.

Kvensk er språket til den nasjo-

nale minoriteten kvener og ble anerkjent som et eget språk av Norge i 2005. Det kvenske språket har vært et levende språk i mange lokalsamfunn i flere hundre år. Kvensk inngår i faget finsk som andrespråk, som undervises i de to nordligste fylkene, Finnmark og Troms.

Språkpris til unge nysgjerrigerer

Hvordan defineres *godteri*? Det har elevene på 2. trinn ved Bondi skole i Asker forsket på. For det fikk de Nysgjerrigers språkpris 2014.

Språkrådet er jury for Nysgjerrigers språkpris, som er en av spesialprisene i Årets nysgjerriger, barnas forskningskonkurranse i regi av Forskningsrådet. Prisen ble delt ut i juni.

Juryen skriver: «Ideen til prosjektet kom etter en piknik med klassen der det ikke var lov å ha med godteri. Det viste seg at elever, foreldre og lærere slett ikke var enige om hva som egentlig er godteri. Dette ville de unge forskerne komme til

bunns i. De satte opp en rekke hypoteser som de systematisk testet ut ved hjelp av spørreundersøkelser og intervjuer.

Prosjektet er svært grundig og godt gjennomført. Bondi-elevene har forsket på et interessant emne, nemlig hvordan ord defineres, og hvordan en felles forståelse av ord er viktig for god og effektiv kommunikasjon.»

Hvordan bruke flere språk parallelt i akademien?

Den 30. oktober arrangerer Universitets- og høyskolerådet (UHR) og Språkrådet konferansen «Parallellspråklighet i praksis ved universiteter og høyskoler» i Oslo.

Parallellspråklighet er et sentralt prinsipp i Mål og mening (språkmeldingen), den nordiske språkdeklarasjonen og UHRs anbefalinger. En definisjon er slik: «Med parallellspråklighet menes samtidig bruk av flere språk innenfor ett eller flere områder. Det ene språket slår ikke ut det andre, men språkene brukes parallelt.»

Et nordisk forskernettverk har arbeidet med å konkretisere prinsippet og vise hvordan en kan innføre parallellspråklighet ved høyere læresteder.

Det blir innlegg fra Norge, Wales og Danmark. Et hovedformål med konferansen er å øke kunnskapen og bidra til gode prosesser i universitets- og høyskolesektoren. Bakgrunnen er et økt behov for å ordne forholdet mellom norsk og engelsk. Likevel kan og bør prinsippet gjøres gjeldende også for andre språk, i pakt med lange akademiske tradisjoner.

Begeistring for tegnspråk

Begeistringskonferansen «Opp med henda!» ble arrangert i juni av stiftelsen Signo, Norges Døveforbund, Språkrådet og Døvekirken.

Vibeke Bø og Margareth Hartvedt fra Høgskolen i Oslo og Akershus slo fast at tegnspråk gir grunn til lingvistisk begeistring. Likestillings- og diskrimineringsombud Sunniva Ørstavik orienterte om FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsett funksjonsevne (CRPD). Og Liisa Kauppinen, tidligere leder av døves verdensforbund og mottaker av FNs

menneskerettighetspris 2013, snakket om retten til eget språk.

Ulf Nagel, elev ved Ål folkehøyskole og kursenter for døve, fortalte om hvordan tegnspråk forandret tilværelsen hans, og Erik Akerwall delte sine erfaringer som døv tv-produsent. Etter konferansen var det konsert med Signmark, verdens eneste døve rapper. Han er finsk, rapper på tegnspråk og kom med sitt tredje album i vår. Hans budskap var: «Alt er mulig!»

Les mer om tegnspråk på side 32 her i Språknytt.

Vær med og ta ansvar for norsk tegnspråk

Språkrådet og Norges Døveforbund arrangerer 10.–11. november konferansen «Ansvar for tegnspråk» i Oslo Kongressenter. Formålet med konferansen er å øke kunnskapen og bevisstheten om norsk tegnspråk blant rikspoliti-

kere og saksbehandlere på stats-, fylkes- og kommunenivå og gi faglig påfyll til fagfolk som arbeider med barn og unge på arenaer der det blir brukt tegnspråk. Følg med på nettsidene til Språkrådet og Norges Døveforbund.

Bli med på Språkdagen 2014!

■ JAN HOEL

Hva skal til for å få et godt norsk fagspråk? Det dreier Språkdagen 2014 seg om. Tirsdag 18. november går Språkrådets årlige språkkonferanse av stabelen i Oslo Konserthus. Vårt fagråd for terminologi og fagspråk har ansvar for programmet.

Foto: Gorm Kallestad / NTB Scanpix

Tema for dagen er fagterminologiens grunnleggende betydning for godt fagspråk. Den røde tråden vil være hvordan man oppnår best mulig fagspråk gjennom systematisk arbeid med fagterminologien:

- Hva må til for å nå de ambisiøse språkpolitiske målene som er fastsatt på området i Norge?
- Hvem skal ta det økonomiske ansvaret og ansvaret for det praktiske arbeidet?
- Hvordan ivaretas dette arbeidet og hensynet til brukerne best mulig?
- Hvordan sørger vi for likebehandling av de to målformene våre?

Sentralisert språkressurs

Dagens hovedinnlegg er en presenta-

sjon av den svenske Rikstermbanken, som har mottoet «Alla termer på ett ställe!». Prosjektleder for termbanken, Henrik Nilsson fra Terminologisentralen TNC i Stockholm, vil innvie oss i den språkpolitiske og praktiske bakgrunnen for etableringen i 2009. Vi får dessuten vite mer om finansiering, arbeidsmetoder og utfordringer for denne språkressursen.

Hvor er vi, og hvor går vi?

Hovedinnlegget blir utgangspunkt for et overblikk over og en samtale om situasjonen for norsk fagspråk og fagterminologi, med deltakere fra de viktigste norske miljøene på området. Programmet vil bevege seg fra spørsmålet «Hvor er vi?» til «Hvor går vi?» Det vil bli presentert resultater av en undersøkelse om vanlige språkbrukere og forbrukeres forståelse av økonomisk fagspråk i vid forstand, på områder som banktjenester, forsikring, pensjon og skatt. Resultatene vil tjene som bakgrunn når representanter for blant annet næringsliv og politikk avslutningsvis skal samtale om hva som må til for å ivareta arbeidet med norsk fagspråk.

Språkdagen avsluttes med utdeling av Språkprisen. Følg med på Språkrådets nettsider for endelig program og påmelding.

.....

Jan Hoel er seniorrådgiver i Språkrådet.

I denne spalta tek vi opp stort og smått om forholdet mellom norske ord og importord, først og fremst engelske.

VI TAR BØLGEN

I havpadlesporten driver de med noe som på engelsk heter *rockhopping*, med store bølger, skvalpeskjær og forrevne klipper som bakteppe. Padlerne har for lengst foreslått å kalle aktiviteten for *brottpadling* eller *brottleik* på norsk. Det må vi si er ordlaging på høyt nivå, og et godt eksempel på at velfungerende fornorskinger gjerne kommer fra fagmiljøene selv.

Ordbrytning

Kajakkfolket har klart å frigjøre seg fra det engelske forelegget og tatt utgangspunkt i en beskrivelse av fenomenet på norsk: Man padler der sjøen bryter nær strender, berg og skjær. De padlende har så fordomsfritt valgt et ord man sjelden hører i dag, men som har vært svært utbredt langs kysten, nemlig *brott* (vestnorsk *brøt*), jamfør *brottsjø*.

Ord med liknende betydning er *brim*, *brenning* og *skavl*. Noen av dem ville kanskje vært verdenskjente dersom *bølgesurfing* hadde vært en norsk eksportvare, slik *slalåm* på sett og vis var i begynnelsen. (Man hadde da muligens *rent på brimet* eller drevet *brimritt*!)

Brott med rock

Rokkhopping ville ha vært en lettvin, men elendig norvagisering, for *rokk* er ikke *rock*! *Brottleik* kan likevel kombineres med *rokkpadling* og annen ror i rokk. *Rokk* (nynorsk også *røk*) kommer av å *ryke* og betyr 'sjødrev' (eller 'snødrev') på norsk.

Til ære for kajakkpadlere med sans for grunnord i begge betydninger nevner vi noen korte og gode ord for grunner og skjær: *flu* 'flatt skjær, ofte under vann når det er flo', *båe* 'blindskjær som sjøen bryter over', *fles* 'lavt skjær' og *rev* 'grunne, banke'.

Ad undas > til bølgene

For spesielt interesserte *brottleikere* legger vi også til noen ord for bølgebevegelser. Merk at *bølger* stort sett ble uttalt med j – *den bølja* – den tid folk ferdes på dem til daglig og ordene *båre* og *sjø* (for 'bølge') var mer utbredt: *alde* 'dønning', (*tungalde*, *havalde*), *andsjø* 'motstrøm', *brim* 'brenning' (jf. *brimfaks* 'hvit bølgekam', *brimhest* 'bryten de bølge' og *brimsjø* 'opprørt sjø nær land'), *skavl* 'brottsjø', *skvalpesjø* 'krapp sjø med småbølger', *stampesjø* 'krapp sjø mot framstaven på et fartøy', *stoplesjø* 'krapp sjø' og *våg* 'bølge' eller 'båregang etter storm'.

De siste tiårene har det kommet rene *brottsjøer* av nye idretter til landet, særlig til glede for de unge og spreke. Mye av aktiviteten foregår ute i norsk natur, men terminologien er ofte helt uten grunnlag i norsk. Språkrådet tar gjerne imot både spørsmål og forslag om ordbruken i nye idretter.

DET STARTA med Hellbillies. For meir enn 20 år sidan satsa ålingane på lokalt tekstinnhald på hallingdialekt. Seinare har fleire kome etter, med Stein Torleif Bjella, Bøygard og Daniel Kvammen i spissen. Alle syng på talemålet sitt, eit talemål som no blir spreidd over heile landet via landsdekkjande radiokanalar, store festivalar og konsertscener. I kvar ei omtale står det presisert at dei syng på halling. Det har vorte eit varemerke for dei, til og med eit kvalitetsstempel.

*Student og songar Kjersti A. Bakken
i Hallingdølen*

Foto: Bjørn Sigurdson / NTB Scanpix

SPRÅKRÅDET SIN SISTE tilstandsrapport slår fast at dei fleste nynorskbrukarar normalt ikkje kan nytta nynorsk i arbeidet, viss dei jobbar i næringslivet. Nynorskjournalistar får normalt heller ikkje nytta nynorsk i dei riksdekkjande avisene. Når det skjer, har kommentarfelta gjerne tilbakemeldingar som «jeg hater nynorsk, hun skulle heller skrivd på svensk».

*Kommentator Ann Kr. van Zijp Nilsen
i Vårt Land*

BERGENS TIDENDES Siri Økland intervjuet Jon Fosse. Den versjonen som ble distribuert til bergenserne, et folkeslag som ikke engang anerkjenner det grammatikalske hunkjønn, var skrevet på nynorsk. Slik var det også i Aftenbladet og Adresseavisen. Fosse lød som seg selv. No vil eg følgja lysta mi, sa han. Følgja lysta og ikkje lenger skriva drama. I Aftenposten sa han: «Nå vil jeg gjøre det jeg selv har lyst til». Fra dikter til rosablogger.

*Kommentator Sven Egil Omdal
i Stavanger Aftenblad*

– **DET NORSKE SPRÅKET** er altfor rikt til å komme inn i en så liten ordbok.

*Yann de Caprona, forfatter av den
2,5 kilo tunge Norsk etymologisk ordbok,
intervjua i Aftenposten*

OM LAG 90 % av alle uteksaminerte kandidatar frå universiteta i Noreg får sitt arbeid her i landet når dei kjem ut. Det er eit paradoks at ein stor del av desse fagfolka ikkje har fått tileigna seg eit norsk fagspråk til bruk i arbeidet sitt og til bruk i formidlinga av kunnskapen sin til norske samfunnsborgarar.

*Professor emeritus Martin Skjekkeland
i Fædrelandsvennen*

JOSTEIN SAND NILSEN,
foredragsholder

Om å lære finnmarkinger å banne

Hvordan kan en snøvlete 40-årig sniltsnakkende søring lære finnmarkstenåringer å snakke stygt? Og hvorfor skulle han det?

Han prøver å få dem til å innse at språklige tabuer varierer. Ord som *faen* og *jævlig* er kanskje tabu i mange sammenhenger, men i andre er de nærmest påbudt – og da er ofte *nusselig* og *meget* tabu. Hva som utgjør et språklig tabubrudd, vil dermed variere etter vær- og føreforhold.

Dessuten er ikke det å bryte tabuer hele historien om banning. I praksis bør man heller definere banning som verbal aggresjon. Det er det som er forskjellen på banning og annet språk: Å banne er å vise aggressivitet.

Det er også to andre måter å være verbalt aggressiv på: fornærmelse og kraft. Der tabuord er ord som samfunnet eller en gruppe føler seg støtt av, er fornærmelser ord man føler seg personlig støtt av. Kraft handler på sin side om hvor høyt og truende man snakker.

Det er for enkelt å definere banning gjennom lister over stygge ord. Da overser man hvilken funksjon de har. Det skaper også et kunstig skille mellom banneord og andre ord: Det er ikke en skarp grense, det er et sammenhengende hele der ordenes banestyrke varierer etter konteksten.

Sett på denne måten er alle ord potensielt banneord, og alle mennesker

banner på den ene eller andre måten. En lærer som kjefter og smeller fordi elevene er så dumme og bruker så mange stygge ord, må huske to ting: Det er minst like aggressivt å rope hvor dumme noen er, som å snakke om *jævlig kule mopeder* og utbryte *forbanna helvete* når man bommer på åpent mål. Og det at ungdommen snakker så stygt? Det har de gamle ment så lenge mennesket har snakket.

Den snøvlede 40-åringen gjorde narr av sin egen pubertet (stemmeskiftefallet fungerer dårlig når man skal bruke mye stemmekraft mot mamma) og sin egen alderdom (selv en banneforedragsholder misliker å ha en sønn som sier *føkk deg pappa*, uansett hvor smilende han sier det). Han talte varmt om å banne for å holde ut smerte. Og han endte med en moral: Om banning er en uunnværlig del av språket, om banning gjør at man oppnår ting, bør man bli en så god banner som mulig.

Og hvordan blir man en god banner? Ved å ha det hyggelig med mennesker man liker. Ved å være akkurat passe aggressiv. Ved å variere språket så mye som mulig. Ved å kunne bruke så mange ord som mulig. Ved å lese og lære så mye som mulig.

Hvorfor skulle egentlig 40-åringen dra på skoleturné for å lære barna om banning? Folkeopplysning.

Lingvistiske landskap

■ KARINE STJERNHOLM

På Voss er nynorsk synlig overalt, mens gatebildet i Oslo preges av bokmål og engelsk. Språkforsker Karine Stjernholm har trava gatelangs med fotoapparat og notatblokk for Språkrådet.

På Voss er både bokmål og nynorsk dominerende i bybildet. Rundt 80 prosent av butikknavnene er norske, mens bare fem prosent (i alt ni butikker) er engelske. Butikkene med engelske navn er hovedsakelig retta mot turister.

På Grünerløkka på Oslos østkant

er 45 prosent av butikknavnene norske og 16 prosent engelske. På Majorstua på Oslos vestkant er 30 prosent av butikknavnene norske og 30 prosent engelske. Nest etter norske og engelske navn er det et stort hopp ned til andre europeiske språk. Ikke-vestlige språk og nynorsk er knapt synlige i Oslo.

På Majorstua i Oslo står engelsk sterkt i bybildet.

Språk i bygd og by

Dette kommer fram i Karine Stjernholms rapport *Urbane offentlige landskap i bygd og by. Lingvistiske landskap i Oslo og på Voss*, som ble publisert ved Universitetet i Oslo i vår.

Resultatene må ses i sammenheng med holdninger til språk. Jo mer synlig et språk er, desto høyere status kan vi regne med at det har. Samtidig kan vi si at jo mer synlig et språk er, desto høyere status får det. Norsk og engelsk troner høyt i et slikt prestisjehierarki, mens andre språk kommer lenger ned. Ikke-vestlige språk er så godt som usynlige.

I de siste 10–20 år har forskere vist større interesse for skilting i det

- «Språklige landskap kan vise hvor grensene går mellom ulike språk- eller dialektsamfunn.»

offentlige rom. Studier har blant annet vist at det er en sammenheng mellom hvor synlig språk er på skilt, og hvordan talespråk brukes i det samme området.

I grenseland

Lingvistiske landskap kan oversettes med språklige landskap, og språklige landskap kan vise hvor grensene går mellom ulike språk- eller dialektsamfunn. Det blir tydelig når du krysser landegrenser, for eksempel riksgrensen mellom Norge og Sverige. Skiltspråket endrer seg når du krysser grensen, og det signaliserer at du er kommet inn i et nytt språksamfunn.

I mindre skala er det samme tilfellet mellom ulike språksamfunn innafor en nasjon. Hvis du beveger deg fra en nynorsk- til en bokmålskommune i Norge, er det ikke utenkelig at du samtidig beveger deg inn i et nytt dialektområde. Den endra målformen på skiltene indikerer dermed også endra talespråksforhold, om enn i mindre grad enn mellom to nasjonalspråk. En sammenheng mellom talespråk og skiltspråk er altså synlig i skrift rundt oss.

Undersøkelsen viser at store europeiske språk som engelsk, fransk, spansk og italiensk er synlige i bybildet, mens tyrkisk, arabisk, urdu og afrikanske språk i liten grad er representert, til tross for at det finnes en god del brukere av disse språkene i de undersøkte områdene.

Lokal tilknytning i øst

På Majorstua er altså engelsk like synlig som norsk, mens norsk dominerer på Grünerløkka. Ostebutikkene er et godt eksempel på den forskjellige navnepraksisen. På Majorstua ligger ostebutikken Fromagerie, med et fransk navn, og på Grünerløkka Birkelundens lille franske ostebutikk, med et norsk navn. Eierne av Fromagerie ønsker å signalisere faglig profesjonalitet gjennom navnets direkte referanse til den anerkjente franske ostekulturen. Språkvalget er klart symbolsk, men betydningen av navnet er ikke nødvendigvis forståelig for nordmenn.

på Voss, er det én påfallende forskjell: bruken av nynorsk i byrommet på Voss, eller kanskje heller fraværet av nynorsk i Oslo. Med tanke på at vi har to offisielle skriftnormaler i Norge, finnes det egentlig ingen formell grunn til at nynorsk ikke er synlig i Oslo. Voss er en nynorskkommune, mens Oslo er en språklig nøytral kommune. Det er kanskje ikke noe handelsstanden i Oslo tenker så mye på, men når man sammenlikner Oslo med Voss, blir fraværet av nynorsk i Oslo veldig tydelig.

Det er likevel ikke bare å telle opp hvor mange skilt som er skrevet på den ene eller den andre målformen på Voss.

«Norsk språk duger som markedsføringsspråk – både på bokmål og nynorsk.»

For ostebutikken på Grünerløkka er det annerledes. Birkelundens lille franske ostebutikk signaliserer også franskhet, men det er åpenbart like viktig å vise tilhørighet til lokalmiljøet på Grünerløkka. Den franske eieren fortalte at han synes det er viktig med et norsk navn i Norge. Han mente at når butikken engang lå i Norge, nærmere bestemt Birkelunden, var det bare å si det som det var: Birkelundens lille franske ostebutikk.

Butikknavnene på Grünerløkka viser et generelt ønske om å uttrykke nærhet til lokalmiljøet. Andre eksempler er barene Ryes på Olaf Ryes plass og qba på Kuba og klesbutikken no52.no i Thorvald Meyers gate 52, som viser at de bare kan ligge akkurat der.

Klær eller klede?

Selv om det er mange likheter mellom det språklige landskapet i Oslo og

En stor del av butikknavnene kan ikke kategoriseres på denne måten fordi de har sammenfallende form på bokmål og nynorsk. For eksempel er navnene Norsk Flid, Garn Senter, Epi Senteret, Leikehuset og Synssenteret like på bokmål og nynorsk. Derfor har det ingen hensikt å telle hvilke navn som er på den ene eller andre målformen.

Til tross for hyppig formsammenfall er nynorskprofilen på Voss likevel tydelig. Det blir tydeligere hvis man ser nærmere på hele den språklige profilen til hver butikk, og ikke bare på butikknavnet. Et eksempel er butikken Tiljamid as på Voss. Selv om målformen ikke kommer til uttrykk i butikknavnet, skjønner vi mer av tankegangen til butikkinnehaveren når vi ser på språkvalgene for hele butikken under ett. Navnet Tiljamid er en sammensetning av navnene på barna til innehaveren. De heter Tiril, Vilja, Mia og Ida.

Til slutt fikk de en liten Agnes også, så da gjorde de firmaet om til et «aksjeselskap», altså Tiljamid *as* for Agnes.

I butikkvinduene til Tiljamid står det «Norsk design», «Til liten og stor», «Miljøvenleg» og «Bambusklede». «Miljøvenleg» og «bambusklede» viser at målformen er nynorsk. Det viser også merkelappene på tøyet, som i tillegg preges av noen dialektord fra Voss. Innehaveren av Tiljamid er opprinnelig svensk, men gift med en vossing. Hun fortalte at hun var svært bevisst på språkvalgene i butikken og på merkelappene på tøyet. Og til tross for at Tiljamid har nær tilknytning til Voss og en klar vossidentitet, er innehaveren i ferd med å etablere flere filialer utafor Voss. Blant annet har hun etablert en filial på Grünerløkka i Oslo, også den med en nynorsk profil.

Språklig mangfold

Tiljamid ønska å være litt spesiell ved å henvende seg til et litt sært marked, og derfor var det å bruke nynorsk eller «vossisk» andre steder enn på Voss en bevisst del av markedsføringen. Tiljamids språkvalg går derfor i en litt annen retning enn dem som velger en engelskspråklig profil. Engelsk markedsføringsspråk oppfattes kanskje som enklere for butikker som skal markedsføre seg i flere land, samtidig som noen kanskje tenker at engelsk har

en salgsfremmende symbolverdi.

Butikker som Tiljamid viser at det i dette markedet kan være vel så kraftfullt å markere en egenart. Det at Tiljamid tar i bruk nynorsk i byrommet i Oslo, kan faktisk bidra til å øke statusen til nynorsk også i Oslo. For det er som sagt viktig for statusen til et språk at det er synlig i omgivelsene våre. Hvis en trend får fotfeste i et område, blir det kanskje lettere for nye butikker å gjøre det samme som nabobutikken? Dette kan være en av grunnene til at det er så store forskjeller i bruk av engelsk på Majorstua og Grünerløkka. Det kan hende at nyetableringer på Majorstua ser engelsk i butikkvinduene rundt seg og tenker at det er sånn det skal være her, og dermed gjør de det samme valget selv. Derfor er det positivt at butikker som Tiljamid bidrar til et større språklig mangfold i det offentlige rommet.

Det er viktig å påpeke at det ikke er tvil om at det er norsk språk som dominerer i denne sektoren. Det viser at norsk språk duger som markedsføringsspråk – både på bokmål og nynorsk.

.....
Karine Stjernholm har doktorgrad i nordisk språkvitenskap fra Universitetet i Oslo og er for tiden seksjonssjef i Språkrådet. Hele rapporten finnes på Språkrådets nettsider.

FAKTA

- På Grünerløkka i Oslo er 45 % av butikknavnene på norsk og 16 % på engelsk.
- På Majorstua i Oslo er 30 % av butikknavnene på norsk og 30 % på engelsk.
- På Voss er 80 % av butikknavnene på norsk og 5 % på engelsk.
- På Voss er nynorsk godt synlig i byrommet.
- I Oslo ser man nesten ikke nynorsk i byrommet.
- Nynorsk er offisiell målform på Voss.
- Oslo er en språkneutrale kommune.

Alf Prøysen – stolt dialektbrukar?

■ KRISTIN FRIDTUN

Opnar du kjeften utanfor mjøsbygdene, og kjem det eit «je» og eit «itte» over leppene, kan du vera trygg på at somme tenkjer: «Prøysenmål!» Mannen og målet synest uskiljelege, og det fell lett å tru at Prøysen var ein uredd og rakrygga dialektbrukar. Men var det slik?

Me spolar tilbake til seinhausten 1944. Den tretti år gamle fjørøktaren Alf Prøysen er komen i kontakt med bokhandlar August Johan Vig, som etlar seg til å skipa eit lite forlag så snart krigen er over. Vig har fått lesa eit par av forteljingane Prøysen har skrive, og dei må ha vekt nyfikna hans, for han spør om forfattaren har fleire tekster. Han får forteljinga «Fanget», og vedlagt er eit lite brev frå Prøysen. Der står det mellom anna: «Hvis De synes sproget virker ufærdig og hemmende skal jeg forsøke å rette på det så langt råd er. Men jeg synes selv at jeg får sagt mest når jeg bruker det sproget.»

Røysta losnar

Just på denne tida er Prøysen nær ved å finna «røysta si». Han skriv seg fram mot den særmerkte språkforma som berre er hans. Han har baska og bala lenge, prøvt og prøvt på nytt, han har skrive riksmål, stramt bokmål, litt lausare bokmål, kav nynorsk, nynorsk med innslag av dialekt. Det losnar ikkje før han vågar å gje talemålet størst rom, nokre forteljingar på dialekt kjem

på prent i ulike magasin. Framleis er språket noko famlande, det «skurrar» litt her og der.

Våren 1945 får han endeleg sving på sakene – no sit det! Vig vil gje ut forteljingane, og debutboka *Dørstoken heme* kjem ut same året. Men det tek ikkje av før eit par år seinare, då Prøysen sameinar saftig mjøsmål med sprelske folkelivsskildringar *i viseform*. Folk vert reint galne, dei kan plent ikkje få nok av «Husmannspolka» og «Hæin Lars er på Hamar med slakt». Frå då av er Prøysen og mjøsdialekta som klistra saman: Det er mest uråd å tenkja på den eine utan å tenkja på den andre.

Ikkje rekande på ei fjøl

Frå avsnitta over kan me dra nokre slutningar. For det fyrste: Det sterkt dialektprega skriftmålet til Prøysen var ikkje mynta ut på ein dag. I det heile er det ein seigliva myte at diktaren Prøysen kom fiks ferdig rett frå grisehuset, skreiv raskt og lett utan hovudbrot, mestsom verka kom rekande på ei fjøl. I røynda låg det mykje arbeid

bak. Fyrst var det dei mange åra på leit etter høveleg språkform, dinest var det å tyggja og smaka seg fram til dei rette formuleringane, få rima til å sitja, gje tekstene liv og driv.

For det andre: Utsegna i brevet han skreiv til Vig, røper at Prøysen var usikker på kva folk kom til å tykja om målet hans. Det er ei flytande grense mellom forklaring og orsaking her: «Men jeg synes selv at jeg får sagt mest ...»

Tvilen hans var velgrunna. Alle veit at talemåla i mjøsbygdene ikkje gjeld for å vera blant dei mest høgvyrde og elegante målføra våre. Tvert om: Vanlege merkelappar er *bondsk*, *sidrumpa* og *komisk*, i beste fall *koseleg*, *traust* og *harmlaus*. Jan Erik Vold har skrivne om det flotte faktum at odelsguten Tarjei Vesaas «fra det høye Telemark med landets vakreste talemål (mener mange)» hyste stor vyrdnad for husmannsguten «fra Mjøsbygdene med landets styggeste (mener noen)».

Kor som er: Prøysen var fullt klar over at han nytta eit lågstatusmål, eit mål som var så bondsk at folk kjende teven av kumøk berre dei høyrde *je* og *itte*. Det er tvillaust ei av dei største bragdene til Prøysen at han makta å gjera dette «sidrumpa» og ofte låtteleggjorde talemålet om til eit feiande friskt og fullt ut brukande litterært skriftmål.

Ei rekkje register

Rett nok var det ikkje berre *i skrift* Prøysen nytta dette målet. Alle som har høyrte barnetimane hans, kan sanna at han tala skikkeleg mjøsmål òg, med dativ og det heile. Det var ikkje noka sjølvfylgje at Prøysen «tala breitt» i radio – og han tala i alle fall ikkje breitt offentleg før han visste at det var trygt. Det tok tid.

Etter krigen slutta han som griskokk og freista livberga seg som kunstnar. Det vart nokre trælete år i kvilelaus redsle: Han ottast at han ikkje skulle greia det, at han kom til å hamna i

Foto: John Myhre / Aftenposten / NTB Scampix

Alf Prøysen segla på Mjøsa – og gjorde mjøsmålet til eit litterært skriftmål.

grisehuset att. Magne Lindholm har skildra dei språklege fylgjene av denne redsla i «Eplekartan og samfunnets tvang» frå 1994:

Siden han egentlig er en gris-kokk på flukt opptrer Prøysen forkleddt som bymann. Han går med kunstnerisk silkeskerf og glattkjernet hår à la sitt store idol Ernst Rolf. Ut fra halsen i silkeskerfet strømmer det et overforfinet riksmål. Husmannsgutten fra tjukkeste Ringsaker gjør som så mange andre bondegutter i dialektundertrykkelsens mest totalitære tid. Han kvitrer som en liten fugl og uttaler vokalene pissere enn noen riksmålsmann fra Oslo vest.

Prøysen slapp å spissa vokalane resten av livet, men endå han gjorde stor lukke med viser og stubbar på dialekt, gjekk han ikkje tvert tilbake til målet hennar mor. Elin Prøysen har fortalt at far hennar til vanleg prata eit litt breitt austlandsk talemål. Dialekta kom fram i visse jobbsamanhengar – og når han var i lag med foreldra sine og andre som tala same målet. I visse intervju prata han temmeleg «pent». Med andre ord var den munnlege språkbruken til Prøysen samansett og skiftande.

Rett i kvefsebolet

Han skifta mellom ulike mål og former i skrift òg. Visene og forteljingane han skreiv for ungar, er på bokmål, med nokre små innslag av dialekt. I tekstene for vaksne heldt han seg godt utanfor rettskrivinga. Det slapp han ikkje lett unna med! Dessutan hadde han uforvarande stukke gitarfingrane sine inn i eit kvefsebol: språkstriden på 50-talet,

den ofselege kampen mot samnorsk.

Det er ikkje heilt gale å seia at Prøysen skreiv ei eiga form for samnorsk. Han nytta a-endingar så det gauv, hoppa mellom høgstil og lågstil i same verset, blanda bokmål og nynorsk og dialekt. Nynorsk? Ja, for i svært mange tilfelle er det fullt samsvar mellom dialektformene og nynorsk (t.d. *åleine, vassbytte, skulen, kjem, tenkje*). At det er mykje nynorsk i mjøsmålet – og hjå Prøysen – er ei kjensgjerning mange hedmarkingar har vondt for å svelgja.

Prøysen sjølv var godt kjend med likskapane. Ein av dei næraste venene hans, Knut Fjæstad, har skrive at dei tidlege nynorskeksperimenta til Prøysen vart ein naturleg overgang til det å skriva på dialekt. Det var nok for frammandt for han å skriva på nynorsk, men kanskje var nynorsken, slik Fjæstad skriv, ein døropnar for dialekta.

Men støtt var det nokon som lasta og pirka på språket hans. Dei sukka og bar seg fordi han nytta ulike former og skrivemåtar om einannan, men han heldt fram med å skriva som før – og han kunne ta att. I eit underhaldningsprogram på 50-talet ville han ha publikum med på ein leik, og med ertande røyst ropa han ut mot salen: «Nå leker vi at jeg har lov til å snakke en blanding av riksmål og samnorsk og nynorsk og dialekt, og så er det ingen som blir sinte for det, leker vi!»

Alt ihoplagt: Lite peikar mot at Prøysen var *stolt* av dialekta si, men det er forsvarleg å hevda at han var glad i henne. Ho var no det språket han fekk sagt mest med. Verksemda hans har utan tvil styrkt den språklege ryggrada til mang ein hedmarking.

.....

Kristin Fridtun er skribent og forfattar.

Fruktig nytelse

Frukt er til for å nytes, skal vi tro ordets latinske opphav, der *fructus* betyr nettopp 'det som nytes'. Frukt kan dessuten være forbuden og overmoden, presset og syltet. Og frukt har navn fra alle verdenshjørner. Men er all frukt egentlig frukt?

■ ERLEND LØNNUM

Forbuden frukt smaker best, heter det. Vi kan høste fruktene av andres arbeid og se frukter av en virksomhet. Det finnes både fruktbare og ufruktbare jorder, mennesker og samtaler. Og frukt har mange former og uttrykk, som belgfrukt, kjernefrukt, nedfallsfrukt, pasjonsfrukt, rotfrukt, sitrusfrukt, sommerfrukt, steinfrukt, sydfukt, vingefrukt og vinterfrukt, for bare å nevne noen.

Tuttifrutti ('alle frukter')

Andre fruktige koblinger finner vi i kandisert frukt, der det italienske lånordet *kandis*, som betyr 'sukker', har tatt veien fra sanskrit og arabisk. Fruktkompott har en sammensatt betydning i den forstand at *kompott* betyr 'sammensatt' på latin, slik også *komponere* betyr 'å sette sammen'. Konfityr, altså syltet frukt og annet, er knyttet til både konfekt og konfeksjon, som er avledet av det latinske verbet *conficere* 'gjøre ferdig'. Og pektin, stoffet i frukt og bær som gjør at syltetøyet stivner, stammer fra gresk *pektos* og betyr nettopp 'stiv'.

Ikke bare blåbær

I botanikken opererer man med fire typer frukt: kapsel frukt (som erter, bønner og peanøtter), nøtter (som haselnøtter), bær (som blåbær, druer, appelsiner og avokado) og steinfrukt (som plommer, moreller, bringebær og multer). I hverdagsspråket brukes derimot betegnelsene noe om hverandre, i dobbelt forstand. Meloner og tomater omtales til og med som grønnsaker, selv om de per definisjon er bær.

Hva så med epler – er de frukt eller bær? Vel, det kan være en hard nøtt å knekke, for de er visstnok litt begge deler og kalles derfor falsk eller uekte frukt. Forvirrende nok, i hvert fall for oss uten grønne fingre, er de dessuten medlem av rosefamilien. Det samme gjelder blant annet jordbær (som har små nøtter på utsiden), rognebær og nyper.

Stridens eple

Epler finner vi forresten i uttrykk som «eplet faller ikke langt fra stammen», det vil si at man ligner sitt opphav, og «bite i det sure eplet», som betyr å måtte finne seg i noe man ikke liker, for eksempel epleslang. *Slang* har kommet sjøveien fra England og betyr egentlig 'bedra, snyte', og det passer jo bra når det er snakk om uregelrette frukttypier. Språklig slang har på sin side ukjent opphav.

I avrundingen deler vi stridens eple, som har røtter fra det greske sagnet om kampen mellom Afrodite, Hera og Athene om hvem som skulle ha det eplet Eris ('splid') hadde kastet til dem med påskriften «Til den skjønneste».

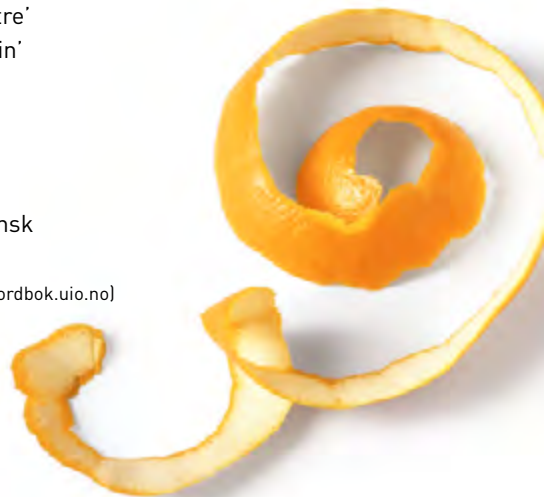
.....
Erlend Lønnum er rådgiver i Språkrådet.

Fruktnavn

- agurk** fra gresk *angurion* 'vannmelon', jf. *aoros* 'moden før tiden'
- ananas** fra tupi *na'na* 'god frukt'
- appelsin** fra nederlandsk *sinaasappel* 'eple fra Kina', jf. fransk *pomme de Sine*
- aprikos** fra latin *praecoquum* 'tidlig moden', via arabisk
- aubergine** fra persisk *bademjan*, via fransk, også kalt eggfrukt
- avokado** fra aztekerspråket nahuatl *auácatl* 'testikkel', via spansk
- banan** fra et vestafrikansk språk, via portugisisk
- bergamott** fra tyrkisk *beg-armudi* 'prinsepære', jf. bynavnet Bergamo
- daddel** fra gresk *daktylos* 'finger'
- drue** fra lavtysk *druf*, egentlig 'klump, klase'
- eple** fra norrønt *epli*
- fersken** fra latin *persicum (malum)* 'persisk (eple)'
- fiken** fra latin *figus*, jf. norrønt *fika* og lavtysk *vigen*
- granateple** fra latin *malum granatum* 'eple fylt med kjerner'
- grapefrukt** fra engelsk *grapefruit* 'druefrukt', fordi fruktene vokser i klaser som druer
- gresskar** -kar fra latin *cucurbita*, via tysk *korvese*
- kiwi** fra maori på New Zealand, jf. fuglen kivi
- klementin** etter munken P. Clément, som avlet frem sorten i Algerie
- kolokvint** fra gresk *kolokonthē* 'gresskar'
- kumkvat** fra kantonesisk *kamkwat* 'gyllen sitrusfrukt'
- lime/limett** fra persisk *limun* 'sitron', via arabisk og engelsk/fransk
- litchi** fra kinesisk *lai chi (lì-zhī)* 'litchi-kvist'
- mandarin** fra sanskrit *mantrin* 'rådgiver', via hindi, malayisk og portugisisk, jf. fargelighet med silkedrakten til en mandarin
- mango** fra tamil *man-kay* 'mangotrefrukt', via portugisisk
- melon** fra gresk *melopepon* 'eplegresskar; solmodnet eple'
- nektarin** fra gresk *nektar* 'gudedrikk' eller kanskje 'dødsbeseirer'
- oliven** fra gresk *eleia* 'oljetre'
- papaya** fra et karibisk språk, via spansk
- paprika** fra latin *piper* 'pepper', via serbisk, ungarsk og tysk
- plomme** fra latin *prunus*, jf. norrønt *plóma* 'plommetre'
- pomerans** fra italiensk *pomo* 'eple' og *arancia* 'appelsin'
- pære** fra latin *pirus* 'pæretre', jf. norrønt *pera*
- sitron** fra latin *citrus* 'sitrontre', via fransk
- tamarind** fra arabisk *tamr hindi* 'indisk daddel'
- tangerin** fra arabisk, jf. Tanger i Marokko
- tomat** fra nahuatl *tómatl* 'svellende frukt', via spansk

assortert utvalg fra *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* (www.nob-ordbok.uio.no)

Å ikke se språket for bare ord

■ IDA SELJESETH

Det ideelle klarspråkprosjektet begynner lenge før språkvasken. Det fikk Nav erfare da de jobbet med å gjøre arbeidsavklaringspengebrevene enklere å forstå.

Hvordan bør Nav skrive for at mottakeren skal forstå sin egen sak godt nok til å handle riktig og til å delta i samfunnsdebatten? Hva er det demokratiske potensialet i klarspråkarbeidet til Nav? Det har jeg studert i masteroppgaven *Gratulerer, vi har avslått søknaden din om arbeidsavklaringspenger!*

I den forbindelse fulgte jeg arbeidet med å «klarspråke» arbeidsavklaringspengebrev. Klarspråkgruppa i Nav startet arbeidet med liv og lyst og store drømmer. Brevene skulle bli «forståelige ved første gangs gjennomlesing», og brukerne skulle «forstå hva de måtte gjøre». Saksbehandlerne skulle få gode standardtekster og en enklere arbeidshverdag. Nav skulle få færre klager, færre telefoner og mer fornøyde brukere. Men så støtte klarspråkgruppa på utfordringer. Fordi tekstene som skulle forbedres, var så klart avgrenset, og fordi forbedringene bare skulle være språklige, ble endringsrommet for lite.

Når man tror man forstår

Klarspråkgruppa innså fort at målet om kortere brev ikke enkelt lot seg kombinere med det utfyllende kravet til informasjon. For at brukeren skal forstå vedtaket, burde derfor informasjonstekstene på nett utfylle brevene. Gruppa hadde imidlertid ikke mandat

til å endre nettekstene. Av og til valgte de likevel å skrive korte brev og henviser til tekster som de visste ikke var gode nok. Et eksempel på det er klageavsnittet i vedtaksbrevene:

Hvis du mener vedtaket er feil, kan du klage innen [x] uker fra den datoen du mottok vedtaket. Klagen skal være skriftlig. Du finner skjema og informasjon på nav.no/klage. Trenger du hjelp, er du velkommen til å kontakte NAV-kontoret.

Avsnittet er lett å lese. Setningene er korte og ordene hverdagslige. Informasjonen man finner på nav.no/klage, handler imidlertid om selve klageprosessen og ikke om hvordan man faktisk skriver en klage.

Hvis klarspråkgruppa hadde kunnet endre tekstene på nett, kunne de ha laget en oppskrift på juridisk relevante klagetekster. Da ville brukeren kanskje ha funnet ut at Nav legger en spesifikk mening i ordet *feil*. Feil i denne sammenheng betyr at vedtaket er fattet på grunnlag av feil opplysninger, eller at opplysningene i vedtaket er tolket feil i henhold til loven.

Kombinasjonen av hverdagslige ord brukt i juridisk betydning og manglen-

de forklaringer kan gjøre at folk *tror de forstår*, noe som ofte gjør vondt verre. Folk som tror de forstår, tar nemlig ikke kontakt for å få hjelp. De klager med utgangspunkt i sin egen forståelse. Da får de ikke det svaret de forventer, og mister tilliten til Nav som institusjon. Og det er synd, for Nav fortjener et bedre rykte. Nav er tross alt en slags Robin Hood.

Ingen liv er like

Nav skal fatte vedtak som er riktige i juridisk forstand. Sånn sett blir saksbehandlingen et slags regnestykke. Saksbehandleren vurderer informasjonen som er definert som juridisk relevant, og genererer vedtak som utløser plikter og rettigheter for brukeren. For informantene mine var dette en kommunikativ utfordring. De anerkjente jussen som grunnpilaren i det de skulle formidle, men følte seg begrenset av at datasystemene som genererer brev til brukeren, er bygget opp etter en juridisk logikk. Det juridiske målet er at like saker skal behandles likt, og det har resultert i at like vedtak skal formidles i like brev.

Brevene fra Nav består stort sett av flere standardiserte avsnitt og noen fritekstfelter. De standardiserte avsnittene ligger i en felles database. Saksbehandleren krysser av for hvilke avsnitt som skal være med i brevet, og brevet genereres automatisk. Hver gang en saksbehandler krysser av for at en bruker skal få avslag på arbeidsavklaringspenger etter folketrygdloven § 11-5, genereres dette avsnittet:

For at du skal ha rett til arbeidsavklaringspenger, må medisinske forhold hindre deg i å forsørge deg selv. Vi har kommet

«Gratulerer, vi har avslått søknaden din om arbeidsavklaringspenger!»

Foto: Plattform / Johner / NTB Scanpix

fram til at du ikke oppfyller dette kravet. Derfor har vi avslått søknaden din.

Problemet er at mennesker i svært forskjellige livssituasjoner kan få avslag etter samme paragraf, enten det mangler dokumentasjon, sykdommen er vanskelig å dokumentere, eller saksbehandleren tolker dokumentasjonen som at brukeren ikke er syk (nok).

Nav trenger standardtekster for å gjøre saksbehandlingen effektiv og for å sikre at informasjon de er pålagt å gi, ikke blir glemt. Det er imidlertid krevende å skrive gode standardtekster. Det er vanskelig å gjøre dem presise og relevante for enkeltbrukeren. Jo flere områder de skal dekke, jo mindre presise kan de være. Informantene mine ville lage alternative standardavsnitt for å motvirke dette, men ble ofte forhindret av de tekniske systemene.

Overlevelsmodus

Heldigvis skal alle avslagsvedtak inneholde en personlig begrunnelse. Dette bringer oss til den andre store utfordringen med genererte standardbrev: Når man forfatter brev ved bare å kryse av, mister man eierskapet til sin egen tekst. Saksbehandleren mister følelsen for teksten og frykter at hun ikke har fått sagt det hun er pålagt å si.

I en hektisk hverdag er det ikke alltid rom for å lese gjennom den genererte teksten. Saksbehandleren har jo tross alt en idé om hva som står der fra før. Man forsøker å holde tunga rett i munnen, kryse av på riktig sted og fylle inn riktige tall og datoer. I tillegg forsøker man å tolke ulik dokumentasjon juridisk korrekt og samtidig overholde tidsfristen. Deretter skal man forfatte en egen tekst, som ikke skal være for lang og gjentakende, og som

ikke skal love noe den ikke kan holde. Dessuten skal teksten være personlig, poengtert og tilknyttet lovverket.

Dette er en nesten umulig øvelse. Når tekst forfattes på samleband, får ikke saksbehandleren brukt sin sosiale kompetanse til å fremstille saken på en slik måte at den relaterer til personen. Resultatet blir gjerne upersonlige tekster der man tar med litt ekstra juss, sånn for sikkerhets skyld.

Først språk, så ord

Det ideelle klarspråkprosjektet begynner før språkvasken. Skatteetaten.no er et strålende eksempel på det. Der har klarspråk vært et av delprosjektene i det store arbeidet med å lage nye hjemmesider som besvarer brukernes spørsmål. Nav har også nettopp fått nye nettsider. Informasjonsstrukturen er definitivt mindre overveldende enn før, men mange av tekstene er fortsatt ikke klarspråklige. Man får fremdeles ikke informasjon om hvordan man faktisk skriver en klage.

Noe av problemet er at klarspråkarbeidet delegeres til kommunikasjonsavdelingene. For at man skal kunne kommunisere godt, trenger man kommunikasjonskompetanse i alle ledd. Allerede når man utformer lovverk og arbeidsprosesser, kan det være lurt å ha i bakhodet at dette skal bli forstått av alle berørte parter. Med klarspråkkompetanse i alle styrerom legger man til rette for godt språk når viktige beslutninger fattes, og man får forfattere som forstår hva de skal formidle. Deretter kan man velge de gode ordene.

.....

Ida Seljeseth har mastergrad i retorikk fra Universitetet i Oslo og er partner og konsulent i Retorikkbyrået. Masteroppgaven ligger på klarspråk.no.

Foto: R. Schönbaum / Plainpicture / NTB Scenpix

Pippi på kildinsamisk

I mai kom dei tre bøkene om Pippi Langstrømpe ut for første gong på samisk, det vil seie kildinsamisk. Kildinsamisk er det største av dei samiske språka i Russland og blir tala av sameane på Kolahalvøya.

Pippi er omsett frå russisk av den 82 år gamle forfattaren, poeten, læraren, språkaktivisten og skaparen av det kildinsamiske alfabetet, Aleksandra Antonova. Elisabeth Scheller, stipendiat ved Universitetet i Tromsø, har gjennomarbeidd manuset språkleg med hjelp av det språkteknologiske miljøet på Senter for samisk språktek-

nologi ved Universitetet i Tromsø.

Det meste av det som blir gjeve ut på kildinsamisk, er tradisjonsstoff, folkløse, dikt og religiøse tekstar. Antonova og Scheller ville derfor omsetje ei bok med moderne kvardagsspråk som kan vere til nytte for dei som skriv på samisk, og for dei som skal lære seg kildinsamisk. Med utgangspunkt i manuset skal dei no gje ut ei ordbok. Det blir eit viktig nybrottsarbeid for kildinsamisk, for mange av orda i *Pippi* er ikkje med i dei kildinsamiske ordbøkene som finst i dag.

Selfie og hashtag på fransk

Franskmennene har tradisjon for å verne språket sitt mot engelske ord, men nå har ordboka *Le petit Robert* tatt med *selfie* og *hashtag* i sin nyeste utgave. Flere ord fra den nyteknologiske verden er kommet med, for eksempel *netttroll*, som blir *le troll* på fransk. Marianne Hobæk Haff, professor i fransk språk ved Universitetet i Oslo, forteller at engelske ord og uttrykk er blitt vanligere i

fransk dagligtale. Hun er ikke overrasket over ordboka: «De franske ordbøkene har litt etter litt tatt inn en rekke nyskapninger de siste årene, men det kan se ut som denne tendensen 'eksploderer' i år. Dette innebærer en viss dreining i språkpolitikken i det tradisjonelt språkkonservative Frankrike», sier Hobæk Haff til nrk.no.

Å falle av en hest

■ VIBEKE BØ

Hvis du på tegnspråk skal fortelle at du har falt av en hest, må du si noe om hvordan du falt, hvilken retning du falt, hva slags ansiktsuttrykk du hadde da du falt, og hvor lang tid det tok før du falt av – samtidig.

Hvis du i tillegg vil si noe om hvordan beina ble kastet opp i luften i fallet, kan du det også. Norsk tegnspråk består nemlig av så visuelle og ikoniske konstruksjoner at du kan uttrykke flere sider ved en hendelse på én og samme tid.

Ikonisk og visuelt

En ikonisk konstruksjon er et uttrykk som gjenspeiler hvordan noe ser ut i den virkelige verden. I eksemplet «å falle av en hest» representerer den ene hånden hesten og den andre rytteren. I norsk tegnspråklitteratur har det vært vanlig å kalle slike konstruksjoner *proformer*. For de fleste nybegynnere vil bruken av proformer være intuitiv.

språket? Er tegnspråk preget av det som kan se ut som miming? Bli det tegnspråk bare man finner på en fin og visuell måte å si noe med hendene på?

Erfaring fra undervisning av nybegynnere i tegnspråk viser at nettopp disse konstruksjonene er vanskeligst å lære. De er fulle av grammatiske regler som bestemmer hvordan noe kan uttrykkes. Det er for eksempel ikke valgfritt hva slags håndform du bruker for å representere en hest. Den må være flat og stå på høykant. Det er heller ikke valgfritt hva slags håndform du bruker for å representere rytteren. Pekefingeren og langfingeren må være beina når personen sitter på hesten, men hvis rytteren skulle reise seg opp igjen for

- «Verken håndform, rytme eller blikkretning er valgfritt i tegnspråk.»

Med en viss kunnskap om konteksten kan man faktisk forstå en god del av en tegnspråktekst uten at man egentlig kan tegnspråk. Hva sier dette om

så å beinflu etter hesten, blir det plutselig pekefingerne fra begge hender som illustrerer løpingen. Ingenting av dette er valgfritt, heller ikke rytmen vi gjør

bevegelsene med. Det er til og med konvensjoner for hvor blikket skal rettes til enhver tid.

Når barn vokser opp, lærer de språkreglene helt uanstrengt, mens voksne som skal lære seg et fremmedspråk, må jobbe hardt for å oppnå det samme. Dette gjelder også de av verdens språk som uttrykkes visuelt og gestuelt, nemlig tegnspråk. Det spesielle med tegnspråkbrukere er at bare mellom fem og ti prosent av dem vokser opp i en familie som snakker tegnspråk fra før. Det viser seg likevel at barn som får være i et tegnspråkmiljø fra barnehagealder, blir like fortrolige med tegnspråk som alle andre morsmålsbrukere.

28 ord mot 3 verb

La oss gå tilbake til eksemplet «å falle av en hest». Kan du finne noe informasjon om rytteren i dette uttrykket? Hva med retningen det falles i, eller måten det falles på? På norsk vil vi måtte uttrykke dette med noen ekstra ord: «Rytteren falt rett av hesten.» Hvis vi i tillegg vil si noe om hvor lenge rytteren hadde sittet på hesten før hun falt, må vi legge til enda noen flere ord: «Rytteren hadde ridd en god stund før hun falt rett av hesten.» Var dette fallet egentlig forventet? Det kan vi få frem på denne måten: «Rytteren hadde ridd en god stund før hun plutselig falt rett av hesten.»

Hvis vi videre ønsker å formidle noe om rytterens ferdigheter, kan det på norsk sies på denne måten: «Rytteren hadde ridd uanstrengt en god stund før hun plutselig falt rett av hesten.» Det kan til og med hende at vi ønsket å si noe om hvordan fallet artet seg: «Rytteren hadde ridd uanstrengt en god stund før hun plutselig falt rett av hesten, flakset gjennom luften og ble liggende

med bein og armer til alle kanter.» Til slutt ønsker vi kanskje å få med hvordan den stakkars rytteren opplevde dette: «Rytteren hadde ridd uanstrengt en god stund før hun plutselig falt rett av hesten, flakset forskrekket gjennom luften og ble liggende med bein og armer til alle kanter.»

For å si dette på norsk trenger vi altså 28 ord, med stort og smått. På tegnspråk sier vi det samme med tre verb: *ri*, *falle* og *ligge*. De modifieres med ansiktsuttrykk (ikke-manuelle kom-

Tegnet for hest

Tegnet for å ri på hest

ponenter), bevegelse, retning og hvor lenge vi holder bevegelsene. På denne måten kan de inneholde alle beskrivelser av hendelsesforløpet. I tillegg finnes det regler for når vi nikker, blunker og endrer blikkretning for at setningene skal være grammatisk korrekte. Alle disse modifieringene av verbene skjer i stor grad samtidig og er underlagt lingvistiske konvensjoner for hvordan og når det skal gjøres. Dermed blir konstruksjonene meget komplekse, noe som gjør dem utfordrende å lære for nybegynnere.

Rytterens retning

På norsk er det mulig å snakke om fallet fra hesten uten noen henvisning til en rytter eller retningen rytteren faller: «å falle av en hest». Det kan vi ikke gjøre på tegnspråk. Verbet *ri* har nemlig inkorporert et substantiv som representerer subjektet, altså rytteren. Videre må vi vise hvilken vei rytteren faller av hesten, til høyre eller venstre. Denne måten å bakte inn informasjon på, uten å måtte uttrykke det med egne tegn, er typisk for proformene, som altså er en svært effektiv måte å uttrykke seg på.

«Det er fortsatt de som ikke klarer å akseptere tegnspråk på lik linje med talte språk.»

Disse konvensjonene og den visuelle karakteren til konstruksjonene gjør sitt til at tegnspråkforskere over hele verden har forsøkt å sette mange forskjellige merkelapper på dem de siste årene. Også mange talespråkforskere har begynt å interessere seg for denne type ytringer. Det er derimot ikke alle som beskriver dem som verb. Enkelte mener at konstruksjonene er

så annerledes enn det vi er vant til å beskrive med tradisjonelle lingvistiske termer, at vi trenger et nytt begrepsapparat for å beskrive dem. Andre mener at de tilhører det gestuelle området av språkbruken og dermed ikke omfattes av de vanlige grammatiske reglene som gjelder for resten av tegnspråk.

Verdens første tegnspråkforsker

Da den amerikanske språkforskeren William Stokoe (1919–2000) oppdaget at amerikansk tegnspråk var et genuint, naturlig språk på 1960-tallet, ble den største oppgaven hans å overbevise andre språkforskere om at tegnspråk også er et ekte språk. Dette måtte tegnspråkforskere holde på med ganske lenge. Noen av oss opplever også i dag at folk kan synes det er vanskelig å akseptere tegnspråk på lik linje med talte språk. En av konsekvensene av en slik holdning var at disse konstruksjonene ikke fikk spesielt mye oppmerksomhet fordi de nettopp kunne forveksles med miming for det utrente øye. I dag er heldigvis situasjonen veldig annerledes enn da tegnspråkforskningen var i sin spede begynnelse.

Tegnspråk er i dag anerkjent av myndigheter i stadig flere land, og det er dermed ikke lenger nødvendig å dysse ned noen deler av språket – spesielt ikke når de er så spennende!

Vibeke Bø er høgskolelektor på Høgskolen i Oslo og Akershus og underviser tegnspråktolkstudenter.

OM SPRÅKRÅDET

Språkrådet arbeider for å styrkje det norske språket og språk-mangfaldet i landet. Språkrådet er statens fagorgan i språkspørsmål og følgjer opp den norske språkpolitikken på oppdrag frå Kulturdepartementet. Språkrådet gjev råd, formidlar kunnskap, tek initiativ til samarbeid og fører tilsyn.

- Vi informerer på nettsidene og i publikasjonane våre om god og rett norsk.
- Vi svarer på språkspørsmål på e-post, i sosiale medium og på telefon.
- Vi samarbeider med offentlege og private institusjonar om tiltak som styrkjer bruken av norsk på område som arbeids- og næringsliv, høgare utdanning og forskning.
- Vi forvaltar rettskrivinga i nynorsk og bokmål og følgjer med på korleis språket utviklar seg.
- Vi publiserer rapportserien *Språkstatus* med oppdatert kunnskap om den språkpolitiske stoda i landet.
- Vi arrangerer konferansen Språkdagen kvart år for å skape debatt om språk.
- Vi deler ut Språkprisen for framifrå bruk av bokmål og nynorsk i sakprosa.
- Vi gjev råd til statstilsette om korleis dei kan skrive klart og godt og få ei jamnare fordeling av bokmål og nynorsk.
- Vi samordnar utvikling og tilgjengeleggjering av norsk terminologi og fremjar bruken av norsk fagspråk.
- Vi fører tilsyn med om statsorgana følgjer krava til fordeling av bokmål og nynorsk.
- Vi administrerer ei stadnamnteneste som gjev råd og svarer på spørsmål om skrivemåten av stadnamn og om namnsetjing.
- Vi arbeider for at IKT-produkt skal byggje på norsk tekst og tale, og samordnar ei datatermgruppe som føreslår nye norske dataord.
- Vi har eit ansvar for norsk teiknspråk og samarbeider med aktørar på feltet.
- Vi har eit ansvar for dei nasjonale minoritetsspråka kvensk, romani og romanes og for nyare minoritetsspråk, og vi samarbeider med språkbrukargruppene.
- Vi godkjenner norske ordbøker og ordlister til bruk i skulen.
- Vi gjev diplom for godt namneveitt til næringsdrivande.
- Vi samarbeider med søsterinstitusjonar i andre land, mellom anna om å sikre nabo-språkförståing i Norden.

Direktøren i Språkrådet er leiar for over tretti tilsette. Styret i Språkrådet er utnemnt av kulturministeren. Språkrådet har fire fagråd, som er referansegrupper med språkkunnige og språkengasjerte personar frå heile samfunnet.

www.sprakradet.no
facebook.com/Sprakradet.NO
twitter.com/sprakradet

SPRÅKRÅDET
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

TELEFON: 22 54 19 50

ANSVARLEG REDAKTØR:
Arnfinn Muruvik Vonen

INFORMASJONSSJEF:
Svein Arne Orvik

REDAKTØRAR:
Erlend Lønnum
erlend.lonnum@sprakradet.no

Åsta Norheim
asta.norheim@sprakradet.no

ABONNEMENT OG
ADRESSEENDRING:
bestilling@sprakradet.no

Signerte artiklar frå
eksterne skribentar står
for forfattaren sitt syn.

Ettertrykk tillate når kjelda
er oppgitt.

OPPLAG: 12 000

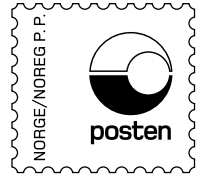
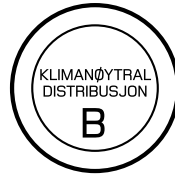
Tekstene i dette nummeret
finst òg på Internett:
www.sprakradet.no/spraknytt

Fire nummer i året
Redaksjonen avslutta
29.08.2014

LAYOUT: Beate Syversen
beate@b-7.no
TRYKK: Zoom Grafisk

ISSN 0333-3825

Framsideillustrasjon:
Foto: NTB Scanpix

HISTORIA BAK

ELVEFAR OG BEKKELØP

Elv er 'elv', og *far* er det same ordet som i til dømes *fotefar*, som er spor ein lét etter seg i terrenget. Rota i verbet *å fara* høyrer òg med her. Det gjer også rota i verbet *å løpa* i *bekkeløp*.

Norrøn ordbok har to hankjønnsord *bekkr*, det eine tyder 'bekk', det andre 'benk'. Også bøyinga av dei er heilt lik.

Det engelske ordet *bank* tyder både 'elvbreidd' og 'bank', medan *bench* tyder 'benk'.

Den største elva i Spania heiter *Guadalquivir*. Namnet kjem frå arabisk og tyder 'storelv'. Det arabiske ordet *wadi*, som i Spania vart til *guad*, tyder på arabisk både 'dal', 'elvefar' og 'elv'. Det er lett å skjønna, for i tørketida er det inga elv der. Det som på spansk vart til *quivir*, heiter *kebir* på arabisk og tyder 'stor', jamfør *Allahu akbar* 'Allah er stor'.

Guadalquivir kan vera beinveges omsett frå spansk *Rio Grande*, som kan ha heitt *Rivus grandis* på latin. Men *rivus* tyder opphavleg berre 'bekk'. *Rio Grande*, grenseelva mellom Texas og Mexico, og *Guadalquivir*, den største elva i Spania, tyder altså det same.

Svein Nestor, cand.philol.

.....
RETURADRESSE:
Språkrådet
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

ISSN 0333-3825